

4. Кузьминский А.И., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання- Прес, 2003. – 418 с.
5. Мельничук С.Г. Формування естетичної культури майбутніх учителів. – К., 1995. – 198 с.
6. Мойсею Н.Є. Педагогіка. – К.: 2001. – 608 с.
7. Подласый И.П. Педагогика: 100 вопросов – 100 ответов. – М.: Владос-Пресс. – 2001. – 368 с.
8. Эстетика: Словарь. – М.: Политиздат, 1988. – 447 с.
9. Эстетическая культура и эстетическое воспитание. – М.: Просвещение, 1983. – 304 с.

Н.Ю.Дуднік

САМОВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

В материалах статьи Дудник Н.Ю. рассматривается проблема самовоспитания, разные подходы к определению сущности и содержания этого процесса, его роль в профессиональной подготовке будущих учителей.

The article of Dudnik N. is dedicated to the problem of self-education, different ways to definition of this process, its role in the professional preparing of a future teacher.

Перед сучасною школою, батьками, всім українським суспільством постало невідкладне завдання – формувати у підростаючого покоління здатність до самопізнання, саморозвитку і самореалізації. У зв'язку з цим гостро постає питання вдосконалення підготовки вчительських кадрів, формування в них таких професійних якостей, які б дозволяли бути провідником дитини в її самовдосконаленні.

Для вирішення цього завдання поряд з удосконаленням системи народної освіти необхідно звернути особливу увагу на можливість самоосвіти і самовиховання особистості майбутнього вчителя. Великою кількістю досліджень встановлено, що ефективність і результативність процесу самоосвіти і самовиховання особистості істотно залежить від рівня розвитку спеціальних особистісних рис, від засвоєних знань, умінь здійснювати самоосвітню діяльність [2,18].

Питанням про підвищення ефективності навчання, про цілеспрямоване формування готовності до самовиховання і самоосвіти займалися А.Я.Арет, Ю.К.Бабанський, А.В.Усова, А.К.Громцева, В.С.Ільїн, Н.А.Половникова, Л.І.Рувинський, проблемами самовиховання студентів – Т.А.Бачинська, Н.І.Дуніна, В.А.Лозовой, Ф.Є.Гариф'янов, особливості професійного самовиховання майбутнього вчителя досліджував С.Б.Єлканов та інші.

Вивчення сучасної наукової літератури з проблеми самовиховання свідчить про те, що дослідники по-різному підходять до визначення сутності і змісту цього процесу. Але непорушною залишається теза про те, що сила, здатна змінити особистість, розвивати її духовно, вдосконалювати міститься не лише у зовнішніх умовах суспільного життя, в системі виховання, а в самій людині, в її роботі над собою.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати сутність поняття "самовиховання" та визначити його роль в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів.

Зараз існує 3 основних напрямки в дослідженні самовиховання: філософсько-соціологічний, філософсько-етичний та психолого-педагогічний підходи [8,17].

Найбільш широкий погляд на самовиховання, найбільш повна його характеристика міститься в дослідженнях філософсько-соціологічного аналізу (Г.Є.Глезерман, Ю.Я.Злотников, С.М.Ковальов та інші). Ці автори розуміють самовиховання як свідому, цілеспрямовану діяльність, вказують на свободу і активність її здійснення, спрямованість на вироблення і вдосконалення соціальних (позитивних) якостей [8,17]. Ю.Я.Злотников підкреслює зв'язок самовиховання з суспільним ідеалом, С.М.Ковальов, А.І.Афанас'єва, Г.Є.Глезерман пов'язують самовиховання з соціальними та індивідуальними цінностями, підкреслюють залежність останніх від умов життя і суспільного виховання.

У рамках етичних досліджень увага акцентується на засвоєнні соціального досвіду, сформованості моральних якостей, які відповідають суспільному моральному ідеалу, свідомому прийнятті ідеалів, цінностей, зразків, принципів і

норм поведінки [8,17]. Найбільш глибоким є, на наш погляд, визначення І.А.Донцова, який розуміє самовиховання і самовдосконалення як вид самоставлення особистості і розглядає його як "спосіб творчої взаємодії людини з собою, культивування нею самої себе через активну участь в основних сферах соціального життя" [4].

Багато хто з учених займаються вивченням питань самовиховання в рамках психолого-педагогічного підходу. Так, Л.І.Рувинський розглядає самовиховання як особливий вид діяльності, спрямованої на самопізнання, який може бути систематичним і планомірним, а може бути і епізодичним. Але у визначенні поняття "самовиховання" він абстрагується від багатьох цих ознак і пропонує розуміти "самовиховання" як "діяльність людини з метою зміни своєї особистості" [9,12]. А.Я.Арет звертає увагу на важливість таких ознак, як розвиток позитивних якостей та подолання негативних [1,15]. А.Г.Ковальов підкреслює значення цілеспрямованості, систематичності і планомірності роботи над собою [5]. Більш ширший підхід у визначенні самовиховання міститься у А.І.Кочетова, який розглядає його "як свідомо керований особистістю саморозвиток, в якому, згідно з потребами суспільства, цілями та інтересами самої людини формуються запроєктовані нею сили та здібності" [8].

Узагальнюючи різні підходи до визначення поняття "самовиховання", можна зробити висновок, що його слід розуміти як роботу особистості над собою з метою подолання негативних рис, вироблення нових і вдосконалення наявних якостей.

Формування у людини позитивних психологічних якостей неможливе без її власного бажання набути ці якості – у протилежному випадку не допомагають ні примус, ні контроль, ні покарання. Аби уникнути неприємностей, вихованці на певний час змінюють поведінку, але потім знову повертаються до неї. Тому "виховання..., яке ігнорує установку на самовдосконалення особистості,...перетворюється на просту формальність" [4,21]. Зважаючи на це, можна сказати, що справжнє виховання здійснюється через самовиховання.

Бути по-справжньому освіченою людиною означає відчувати потребу і вміння постійно поповнювати свою освіту, розвивати розумові здібності, вільно та всебічно розпоряджатися своїми інтелектуальними та фізичними силами, професійними навичками, а бути вихованим означає вміти самостійно, враховуючи потреби суспільства, визначати шляхи свого всебічного розвитку [4,39].

На думку більшості вчених, професійні якості спеціаліста – це не константна інформація, а сама здатність людини до постійного самовдосконалення [3,3].

Питання професійного самовиховання актуальне для розвитку спеціалістів будь-якої сфери діяльності, але в роботі вчителя прагнення та здатність до самовдосконалення має особливе значення. Адже відомо, що не можна навчити учнів того, чого не вмієш робити сам.

Професійне самовиховання майбутніх вчителів означає не лише розвиток спеціальних педагогічних знань, умінь і якостей. Воно передбачає вдосконалення багатьох інших, неспеціальних для даної професії, але професійно важливих якостей особистості (морально-естетичних, особливостей психічних процесів) [3,21].

Прагнення до професійного самовдосконалення та дієвий пошук шляхів його реалізації є необхідною умовою формування професіоналізму майбутнього вчителя.

Процес навчання у вищій школі повинен бути спрямований на розвиток у студентів активної професійної позиції, творчого стилю діяльності, формування відповідальності за власні дії і вчинки. При цьому потрібно враховувати, що зовнішні виховні заходи лише тоді будуть ефективними, якщо їх розглядати у взаємодії з тією внутрішньою діяльністю студента, що розвивається у відповідь на ці впливи. Виявляючи щоразу свою індивідуальну позицію, людина сприяє своєму власному розвитку.

Для реалізації потреб студентів потрібна така організація навчальної діяльності, яка б давала можливість проявити в повній мірі багатогранність "Я" кожного з них. Особистість, яка діє за внутрішнім переконанням, відрізняється

цілісністю, цілеспрямованістю, здатністю до перетворення світу. Звідси можна зробити висновок, що особистість, здатна до перетворення світу і самовдосконалення, може сформувати тільки самостійна творча діяльність, побудована на сильній внутрішній мотивації на основі самоврядування [7,55]. Тому будь-які методи виховання майбутнього вчителя не досягнуть бажаної мети без власної активності особистості студента, спрямованої на самозміцнення і самозростання [7,57].

На думку Л.В.Кондрашової, потреба в саморозвитку, прагнення до самореалізації є важливими стимулами професійного зростання майбутнього педагога, показником професійно-особистісної зрілості й, одночасно, умовою для її досягнення [6,27]. Успішність студента в професійному розвитку, досягненні активної професійної позиції і творчого стилю діяльності прямо пов'язані з його прагненням до самовиховання.

Вивчення матеріалів досліджень, проведених в різні роки з метою аналізу спрямованості, визначення рівня самовиховання студентів, показує, що 60% студентів здійснюють певною мірою самовиховну діяльність: 1/3 студентів прагне до всебічного самовиховання, 1/3 займається фізичним самовихованням, 55-65% - моральним, дещо менше – естетичним та інтелектуальним самовихованням, менше 50% студентів здійснюють професійно-трудове самовиховання [8,98].

Проведене нами опитування показало, що на сучасному етапі необхідність самовиховання розуміють майже всі студенти, але займаються формуванням власної особистості менше половини з них. Найбільш актуальними для сучасної молоді є фізичне (близько 30%), інтелектуальне та професійне (55%) самовиховання. Таким чином, порівнюючи ці дані з результатами дослідження В.А.Лозового, можна зробити висновок, що пріоритетні напрямки самовдосконалення студентської молоді залишилися майже незмінними, але кількість студентів, які займаються самовихованням, за останні 15 років зменшилась на 10% .

Цікаво, що цей показник змінюється ще й залежно від курсу: спостерігається активізація самовиховної діяльності старшокурсників порівняно з I, II та III курсами. Скоріше за все, це пов'язано з накопиченням досвіду подолання труднощів, поглибленням професійного інтересу, виробленням індивідуальної системи самоосвіти. Низький рівень самовиховання у студентів молодших курсів пояснюється тим, що багато хто з них не усвідомлюють необхідності саморозвитку, не вміють систематично працювати над собою, не знають прийомів та способів здійснення самовиховання.

На IV-V курсах свідомо самовихованням займаються 80% студентів, 2/3 з них працюють над собою одночасно в декількох напрямках і часто поєднують інтелектуальне, моральне, естетичне, і набагато рідше – професійне самовиховання. Але про досягнення повного успіху в самовихованні стверджують лише 5%, часткового – 84%, не мають результатів 11% з тих, хто вважає, що займається самовихованням [3].

Без плідного самовиховання не може скластися справжній вчитель. І данні досліджень свідчать про важливість формування у студентів прагнення до роботи над власною особистістю в процесі навчання у вищій школі.

Самовиховання студента – це процес, в організації та управлінні яким значну роль відіграє викладач. Педагогічне керівництво самовихованням студентів є обов'язковою ланкою навчально-виховного процесу. Ефективність організації самовиховання студентів залежить від дотримання певних умов:

- формувати у студентів потребу в духовному, фізичному та професійному самовдосконаленні, свідому установку на саморозвиток;
- забезпечувати теоретичну та методичну підготовку до цілеспрямованої всебічної праці над собою;
- надавати індивідуальну допомогу студентам в організації самовиховання та вирішенні найбільш складних питань розвитку позитивних якостей та подолання негативних;

- стимулювати зусилля майбутніх вчителів по розвитку власних педагогічних здібностей та оволодінню педагогічною майстерністю;
- створювати для студентів необхідні умови для морального, розумового, естетичного, вольового, фізичного та професійного самовдосконалення.

Таким чином, організація самовиховання є стратегічним напрямом виховної роботи сучасної школи. Головне завдання вищої школи полягає в тому, щоб допомогти студенту усвідомити власний особистісний потенціал, стимулювати його потребу в самоактуалізації, створювати такі умови, в яких студенти відчували б відповідальність за власні дії, проявляли б прагнення до самовдосконалення. Адже лише активна робота над власною особистістю сприятиме формуванню у молодих вчителів тих професійних умінь та якостей, які необхідні для вирішення реальних педагогічних задач.

Література

1. Арет П.Я. Очерк по теории самовоспитания. – Фрунзе: Киргосуниверситет, 1961. – 128с.
2. Буряк В.К. Умови та засоби самоосвіти студентів//Вища школа. – 2002. - №6. – С.18-29.
3. Донцов И.А. Самовоспитание личности. – М: Политиздат, 1984. – 254с.
4. Елканов С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. – М.: Просвещение, 1989. – 189с.
5. Ковалев А.Г., Бодалев А.А. Психология и педагогика самовоспитания. – М., 1958.
6. Кондрашова Л.В. Формування професійних рис педагога в умовах вищої школи//Педагогіка вищої та середньої школи. – Кривий Ріг, 2005.– Вип.11. – С.18-29.
7. Коржова Л.С. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень. Дис...канд. пед. наук. – Кривий Ріг, 2002.
8. Лозовой В.А. Самовоспитание личности: философско-социологический анализ. – Харьков: Основа, 1991. – 208с.
9. Рувинский Л.И. Самовоспитание личности. – М.: Мысль, 1984. – 140с.